

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

J. L. VIEILLARD-BARON

G.W.F. HEGEL,

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
(1825-1826)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΝΑΣ ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1991

J. L. VIEILLARD-BARON
G.W.F. HEGEL,
ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
(1825-1826)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

J. L. VIEILLARD-BARON

G.W.F. HEGEL,

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
(1825-1826)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΝΑΣ ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1991

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Ε. Μουτσόπουλου</i> , Ἡ ἐγελιανὴ διείσδυση στὴν οὐσία τοῦ Πλατωνισμοῦ.....	9
<i>Α. Κελεσίδου</i> , Εἰσαγωγή στὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση	13
<i>J. L. Vieillard-Baron</i> , Πρόλογος - Εἰσαγωγή	17
Πρόλογος.....	19

Ι. Εἰσαγωγή

– Ὁ Hegel καὶ ἡ ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας	21
– Ἕνα γενναῖο δῆμα μπροστά	23
– Θεωρία καὶ πρακτικὴ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ 1970	26
– Ἡ φιλοσοφικὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν Hegel	31

II. Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ HEGEL

– Φιλολογική, ποιητικὴ, πολιτικὴ προσέγγιση τοῦ Πλάτωνος	35
– Μαθητεύοντας στὰ κείμενα τῶν πλατωνικῶν Διαλόγων	39
– Ὁ πλατωνισμὸς τῆς ἐγελιανῆς θεωρίας.....	42

III. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1825-1826

– Ἡ θέση τοῦ Πλάτωνος μέσα στὴ Φιλοσοφία	47
– Τὰ πλατωνικὰ κανονιστικὰ χωρία ποὺ διαφυλάσσονται στὴν ἐγελιανὴ παρουσίαση τοῦ Πλάτωνος	51
– Ὁ Πλάτων τοῦ Hegel.....	53
– Ἡ ἐγελιανὴ ἐρμηνεία καὶ ἡ νεότερη κριτικὴ	57

IV. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΤΟΥ

von GRIESHEIM	62
– Σχεδιάγραμμα τοῦ κειμένου τοῦ Michelet.....	66
– Σχεδιάγραμμα τοῦ χειρογράφου τοῦ von Griesheim	66
Ὑποσημειώσεις Εἰσαγωγῆς	67
G. W. F. HEGEL, Παραδόσεις Πλατωνικῆς Φιλοσοφίας.....	75

ΠΛΑΤΩΝ

– Γενική ιδέα: ή αξία του πλατωνικού στοχασμού	77
– ‘Η ζωή του Πλάτωνος	77
– ‘Η πλατωνική φιλοσοφία και οί δυσκολίες της από τή μορφή του πλατωνικού έργου	81
– Μύθος και έξεικόνιση τών ιδεών στην πλατωνική φιλοσοφία	82
– ‘Η αξία της Φιλοσοφίας	84
– Οί φιλόσοφοι-βασιλείς (ήγεμόνες)	84
– ‘Ο μύθος του σπηλαίου και ή φιλοσοφική του αξία.....	87
– Μύθοι του <i>Φαίδρου</i> και θεωρία της γνώσης.....	89
– Μόρφωση της ψυχής και έσωτερίκευση της γνώσης.....	94

I. Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

– ‘Η πλατωνική ιδέα	97
– Διαλεκτική θεωρησιακή και σοφιστική διαλεκτική	99
– ‘Ανασκευή τών θέσεων του Πρωταγόρα και τών ‘Ελεατών	100
– ‘Η καθαυτό πλατωνική διαλεκτική: ή ένωση τών αντιθέτων	102
– Οί θεωρησιακές κατηγορίες του άπειρου και του πεπερασμένου στον <i>Φίληβο</i>	105
– ‘Ο <i>Παρμενίδης</i> ή ή διαλεκτική ως κίνηση τών καθαρών έννοημάτων και θεωρησιακή θεολογία	106
– Τò άρνητικό συμπέρασμα του <i>Παρμενίδη</i> και ή άνολοκλήρωση της πλατωνικής διαλεκτικής.....	108

II. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

– ‘Η άγαθότητα του Θεού και ή δημιουργία του κόσμου	110
– Μαθηματικές αναλογίες και συλλογιστική σύλληψη του Θεού	112
– ‘Η ψυχή του κόσμου και ή δύναμη της έννοιας	115
– Χρόνος και χώρος στον όρατό κόσμο	117
– Τò ήπαρ και ή μαντική ικανότητα	120

III. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

– ‘Η <i>Πολιτεία</i> , ιδανικό ή χίμαιρα;.....	121
– ‘Η δικαιοσύνη στην πολιτεία και στο άτομο	122
– Περισσότερο ακριβής περίληψη του κειμένου	124
– Οί τρεις «τάξεις» μέσα στην πόλη-κράτος	124
– Οί τέσσερις αρετές.....	125
– Τà τρία μέρη της ψυχής	126

– Ἀπόρριψη τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογένειας	127
Ἑποσημειώσεις τοῦ Γάλλου μεταφραστῆ στό ἐγγελιανὸ κείμενο ...	129
Βιβλιογραφία	139
I. Χειρόγραφα τῶν ἐγγελιανῶν παραδόσεων Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας	139
II. Οἱ ἐκδόσεις ἔργων τοῦ Πλάτωνος τὴν περίοδο τῶν παραδόσεων τοῦ 1825/1826	142
III. Μελέτες προγενέστερες τοῦ Hegel καὶ τῆς ἐποχῆς του	144
IV. Ἔργα σύγχρονα τοῦ Hegel (πρὶν ἀπὸ τὸ 1825)	145
V. Μελέτες καὶ ἔργα μὲ θέμα τὴν ἐγγελιανὴ ἐρμηνεία τοῦ Πλάτωνος	147
Γλωσσάρι τῶν ἐγγελιανῶν παραδόσεων τοῦ Πλάτωνος	151

Η ΕΓΕΛΙΑΝΗ ΔΙΕΙΣΔΥΣΗ ΣΤΗΝ ΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΣΜΟΥ

Εύρίσκεται σὲ δυσχερῇ θέση ὁ μελετητὴς τοῦ Hegel καλούμενος ν' ἀξιολογήσει τὴν προσφορὰν ἐκείνου στὴν περιοχὴ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας: ἀφ' ἑνός, διαπιστώνει τὴν κραταιὰν ἐκείνου γνώση τῶν κειμένων καὶ τὴν ἀσύγκριτη, γιὰ τὴν ἐποχὴ του, δύναμη τῆς ἐκ μέρους του κριτικῆς ἀντιμετωπίσεως τόσο αὐτῶν ὅσο καὶ τῶν δοξογραφικῶν συναρτήσεων ποὺ ὀδηγοῦν σὲ τολμηρὲς συζεύξεις μέσα στὸ πλαίσιο τῆς συνυπάρξεως καὶ τῆς δομικῆς συνθέσεως τῶν κεντρικῶν ἐννοιῶν ποὺ συγκροτοῦν τὸν σκληρὸ πυρήνα κάθε μιᾶς φιλοσοφίας· ἀφ' ἑτέρου, δυσανασχετεῖ ἐξ αἰτίας τῶν ἰδιοφυῶν ὑπερβάσεων καὶ παρεκβολῶν στὶς ὁποῖες ὁ Hegel ὀδηγεῖται ὡς ἐκ τῆς ἐμμονῆς του στὴν διαδικασία προκρουστικῆς ἐπιβολῆς προληπτικῶν ἐρμηνευτικῶν σχημάτων ἐπὶ τῶν ἀντικειμενικῶν δεδομένων τῆς ἱστορικῆς φιλοσοφικῆς πραγματικότητος¹, σχημάτων ποὺ καταλήγουν σ' ἓνα ἰδιότυπον ἐκάστοτε φωτισμό της. Παρόμοιος φωτισμὸς ἀναμφισβήτητα μεταφράζει πρωτοτυπίαν ἐποπτείας· ἀπαράδεκτη ὡστόσο παραμένει ἡ ἐκ μέρους τοῦ Hegel ὑπαγωγὴ τῶν πάντων ὑπὸ τὴν γενικὴ θεώρηση τῆς τριαδικῆς θεμελιώσεως τοῦ ἴδιου τοῦ γίγνεσθαι, θεώρηση ποὺ ἀπορρέει κυρίως ἀπὸ τὴν προσήλωσή του στὴν νεοπλατωνικὴ διανόηση².

Στὶς δυσχέρειες ποὺ συνεπάγεται ἡ μονομερὴς τοποθέτηση τοῦ

1. Πῶ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *L'appel de l'art grec: classicisme et universalisme*, *Φιλοσοφία*, 19-20, 1989-1990, σσ. 504-518, ἰδιαίτερα σ. 513· *Διοτίμα*, 18, 1990, σσ. 128-134, ἰδιαίτερα σ. 131.

2. Πῶ. λ.χ. H. NIEL, *La médiation dans la philosophie de Hegel*, Paris, Aubier, 1945· J. YERKES, *The Christology of Hegel*, Missoula, Scholar's Press, 1978· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Hegel et la tâche actuelle de la christologie*, Paris, Lethilleux, 1979· E. BRITO, *La mort du Christ chez Hegel*, *Revue Philosophique de Louvain*, 78, 1980, σσ. 225-244· Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Les structures de l'imaginaire dans la philosophie de Proclus*, Paris, Les Belles Lettres, 1985, σ. 8 καὶ σημ. 5· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, 'Ιστορικισμός, φαινομενολογισμός καὶ ἀξιολογισμός εἰς τὴν αἰσθητικὴν τοῦ Hegel, *Φιλοσοφικοὶ προβληματισμοί*, τ. 2, 'Αναδρομαὶ καὶ ἀναδομήσεις, Ἀθῆναι, Ἔκδ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1978, σσ. 296-307.

Hegel ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν προβλημάτων τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας προστίθενται κι ὅσες προκύπτουν ἀπὸ τὸ πολὺπλοκο τῆς δομῆς κι ἀπὸ τὸ δυσνόητο τοῦ ἐκφραστικοῦ ὕφους τοῦ φιλοσόφου. Ὁ σημερινὸς ἐρευνητὴς ποὺ προπελάζει τὶς ἐγελιανὲς ἀναφορὲς στὴν ἀρχαίαν, ἰδιαίτερα, φιλοσοφία ἐνδείκνυται νὰ προχωρεῖ μὲ περισσὴν περίσκεψη ὥστε, χάρις στὴν προσπάθειά του, νὰ κατορθώνονται ἡ διάκριση κ' ἡ διευκρίνιση τῶν παντοίων ἐπιπέδων, συχνὰ συγκεχυμένων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ ἐγελιανὸς στοχασμὸς κινεῖται ταυτοχρόνως, ὅπως, μεταξὺ ἄλλων, τοῦ ἐπιπέδου τῆς διαθέσεως ἀντικειμενικῆς θεωρήσεως τῶν παραδεδομένων ἀντιλήψεων ἢ, πάλι, τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὑποκειμενικῆς ἀποδόσεως, στὰ δοξογραφικὰ δεδομένα ποὺ προκύπτουν μέσ' ἀπὸ τὴν διερεύνηση τῶν κειμένων καὶ τῶν κλασσικῶν τους ἐρμηνειῶν, ἐνὸς ἐλάχιστου ἀναμενόμενου νοήματος ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ὀδυνηρὴν τριβὴ τῶν ἰδίων αὐτῶν κειμένων πρὸς τὶς προδιαγεγραμμένες ἀρχὲς τοῦ ἐγελιανισμοῦ. Ἡ κυριώτερη δυσχέρεια τῆς σύγχρονης ἐρεύνης συνίσταται στὴν ἀνάγκη διαρκοῦς ἀποκαθάρσεως τῶν ἐγελιανῶν ἀντιλήψεων ἀπὸ πολλὰ προσκτῆματα, ποὺ σκιάζουν ἀκόμη περισσότερο τὴν ἤδη συγκεκαλυμμένην ὄψη τῶν ἀρχαίων, προπάντων, φιλοσοφημάτων, ὅπως αὐτὰ ἔχουν παραδοθῇ, προσκτῆματα ποὺ ὀφείλονται στοὺς σχολιοὺς δρόμους τοὺς ὁποίους ἡ διανόηση τοῦ Hegel, ὡς ἐκ τῆς ἐξαιρετικῆς ρευστῆς, κατὰ τὰ ἐπὶ μέρους, δομῆς της, καὶ τῆς προσωπικῆς, ἐκ προοιμίου ἐξόχως ἀνήσυχης, διαθέσεως τοῦ φιλοσόφου, ἀρέσκεται ν' ἀκολουθεῖ.

Χαρακτηριστικὴ δήλωση τῶν τάσεων αὐτῶν τῆς ἱστορικῶς λειτουργούσης συνειδήσεως τοῦ Hegel ἐπισημαίνεται στὶς ἐρευνητικὲς του θεωρήσεις περὶ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Εἶναι ἀναντίρρητο πὼς ὁ ἐγελιανὸς φιλοσοφικὸς λόγος κατῴρθωσε νὰ ἐμπλουτίσει ἐρμηνευτικῶς τὶς περὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ πλατωνισμοῦ γνώσεις τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀλλὰ καὶ νὰ τὶς χρωματίσει μ' ἀποχρώσεις ἔντονα ἀλλοιωτικῆς τῆς ἐμβελείας τῶν γνώσεων αὐτῶν³. Ἐπειδὴ ἡ σπουδαιότης τοῦ πλατωνισμοῦ, στὸ σύνολό του, ἀναγνωρίζεται ὁσημέραι περισσότερο, φυσικὸν εἶναι καὶ τὸ διάμεσον τῆς ἐγελιανῆς τοῦ ἐρμηνείας ν' ἀποβαίνει ὀλοένα σημαντικώτερο. Ἄν ὁ G. S. Kirk δικαίως διατυπώνει τὴν θέση πὼς ὀλόκληρη ἡ μετὰ τὸν Παρμενίδη προσωκρατικὴ φιλοσοφία σχεδὸν ἐξαντλήθηκε στὴν ἐρμηνεία τοῦ

3. Π6. J. MOREAU, Hegel a-t-il abusé de Platon?, *Revue de Philosophie Ancienne*, 10, 1985, σ. 1 κ.ἐξ.

ἐλεατισμοῦ⁴, κι ἂν δὲν εἶναι ὑπερβολικὴ ἢ ἄποψη πὼς ἡ μετὰ τὸν Hegel φιλοσοφία δὲν ἀπέστερξε ν' ἀσχοληθῇ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴν θετικὴν ἢ τὴν ἀρνητικὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἐρμηνείας τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ὁ ἐγελιανισμὸς ἀνέδειξε⁵, τότε ἀφ' ἐαυτῆς προβάλλει ἡ ἀνάγκη γιὰ διερευνητικὴν ἀναζήτησι μιᾶς μεθοδικῆς ἐρμηνευτικῆς ἀξιολογήσεως τῆς εἰκόνας τοῦ πλατωνισμοῦ, τὴν ὁποῖαν ὁ ἐγελιανισμὸς παρέχει. Αὐτὴν τὴν ἀνάγκη πληρῶνει μιὰ μεθοδικὴ προσέγγιση τῶν ἐγελιανῶν κειμένων ποὺ ἀναφέρονται στὸν Πλάτωνα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσι βέβαια τῆς τηρήσεως τῶν μεθοδολογικῶν ἐποχῶν κι ἀναστολῶν ὅσες προηγουμένως ἐπισημάνθηκαν, καὶ ποὺ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν ἰδιοτυπία τῶν θέσεων τοῦ Hegel, ὅπως αὐτὲς προσδιορίζονται μέσ' ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἐρμηνευτικὲς προσπάθειές του.

Σχετικῶς, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν δὲν ἦταν νοητὸ ν' ἀδιαφορήσει γιὰ ὠρισμένα σημαντικὰ ἐπιτεύγματα τῆς σημερινῆς ἐρεῦνης, καὶ στῶν ὁποίων τὴν εὐρύτερη γνωστοποίηση πρὸς τὸ ἑλληνόφωνο ἐπιστημονικὸ κοινὸ ἐπιβαλλόταν νὰ συμβάλει ἡ ἴδια. Ἡ ἐκ μέρους τῆς κ. Ἀννας Κελεσίδου, διευθύντριας τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας, δημιουργικὴ μετάφρασι τῆς ἐρευνητικῆς προσφορᾶς τοῦ καθηγητοῦ Jean-Louis Vieillard-Baron ἀποτελεῖ καίρια συμβολὴ στὸν τομέα αὐτόν.

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
Ἀκαδημαϊκός

4. Πβ. G. S. KIRK - J. E. RAVEN, *The Presocratic Philosophers. A Critical History with a Selection of Texts*, Cambridge, Univ. Press, 1957, (Σημείωμα γιὰ τὰ μεταπαρμενίδεια συστήματα, σ. 319).

5. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Φιλόσοφοι τοῦ Αἰγαίου*, Ἀθήνα, Ἰδρυμα Αἰγαίου, 1991, σ. 52.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ἐνῶ ὁ Descartes κλείνει θεληματικὰ τὰ μάτια στὸ φιλοσοφικὸ παρελθόν, στὴν προηγούμενὴ του φιλοσοφία, τὸ καινούριο μὲ τὸν Hegel εἶναι ἡ συνειδητοποίηση ὅτι κάθε φιλοσοφία δὲν γεννιέται αὐθαίρετα ἀπὸ τὸ κεφάλι ἑνὸς Δία, ἀλλ' ἔρχεται μέσα σὲ μιὰ διαδικασία, ὡς συνέχεια προγενέστερων προσπαθειῶν ἢ ὡς κατάληξή τους, ὅπως συμβαίνει, κατὰ τὴ γνώμη του, μὲ τὴν ἐγελιανή. Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Πρόκλος εἶναι οἱ προβαθμίδες τῆς πνευματικῆς αὐτῆς διαδικασίας.

Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι ὁ Hegel εἶναι ὁ πρῶτος φιλόσοφος ποὺ ἐνδιαφέρθηκε ζωηρὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀπέδωσε μεγάλη σημασία¹. Ἐργαστήρι τῆς Φιλοσοφίας θὰ τὴ χαρακτηρίσει καὶ ἓνας γάλλος σύγχρονος φιλόσοφος· τὸ ἱστορικὸ ρίζωμα τῆς Φιλοσοφίας, ὅπως τὸ εἶδε ὁ Hegel, ἀνατρέπει τὴν ἐπικρατοῦσα στὴν ἐποχὴ του ἄποψη —ποὺ ἀπαξίωνε τὸ φιλοσοφικὸ παρελθόν— καὶ ἐπανασυνδέει τὸ φιλοσοφεῖν μὲ τὴ μνήμη (Erinnerung), ὅπως ἔκανε κι ὁ Πλάτων, ἂν τηρηθοῦν βέβαια οἱ ἀναλογίες².

Εἰδικὰ γιὰ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία, καὶ πρὶν τὴ γνωστὴ μας ῥήση ὅτι «ὅλη ἡ φιλοσοφία εἶναι σχόλια στὸν Πλάτωνα», ὁ Hegel πάλι θὰ δείξει ὅτι ἡ μελέτη τῆς εἶναι μαθητεία, προπαιδεῖα στὴ Φιλοσοφία, ὅπως ἀκριβῶς στὴν πλατωνικὴ *Πολιτεία* οἱ προπαιδευτικὲς μαθήσεις ἀνοίγουν τὴν ὁδὸ πρὸς τὸν ὑψιστὸ στόχο τῆς φιλοσοφίας, τὸ Μέγιστον Μάθημα.

Στὸν Πλάτωνα εἰδικὰ ὁ Hegel ἀναφέρεται συνεχῶς ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ ἄρθρου ὡς τὸ θάνατό του (ποτὲ ὅμως σὲ αἰσθητικὴ

1. Περισσότερα βλ. Ρόμπερτ ΧΑΙΣ, *Οἱ μεγάλοι διαλεκτικοί*, Ἀθήνα, Ἐπίκουρος 1980, σ. 14.

2. Γιατὶ στὸν Πλάτωνα ἡ ἀνάμνηση συνδέεται καὶ μὲ τὴν προεμπειρικὴ ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς καὶ μὲ τὴ στροφὴ στὴν ἐσωτερίκευση (*Φαίδων*). Βλ. σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ τῆς ἀνάμνησης, στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Hegel, J. MOREAU, Hegel a-t-il abusé de Platon?, *Revue de Philosophie Ancienne*, 10, 1985, σσ. 9-24, σ. 25.

προοπτική). Προκειμένου να καταλάβουμε την έγελιανή εκτίμηση της πλατωνικής φιλοσοφίας είναι χρήσιμο να έχουμε υπόψη μας αυτό που λέει ο ίδιος ο Hegel στις *Παραδόσεις πάνω στη Φιλοσοφία της Ιστορίας*: «Όταν στρεφόμαστε στο παρελθόν, ακόμη κι όταν αυτό είναι πολύ μακρινό, έχουμε πάντα να κάνουμε με την πραγματικότητα που ζούμε τη δεδομένη στιγμή της στροφής μας» (G. W. Hegel, *Vorlesungen über die Phil. der Gesch.*, Berlin 1905, I, 165).

Αντλώντας από τον Πλάτωνα ο Hegel βρίσκει ευκαιρία να αναφερθεί και στη σύγχρονή του πραγματικότητα. Έτσι π.χ. καταλογίζει στον Πλάτωνα αφέλεια, απλοϊκότητα: ο Πλάτων, λέει, θεωρούσε την τάξη ως το εξαιρετό, επίσης παίρνει για παράδειγμα το όρατό. Και στις δύο περιπτώσεις ο Hegel λέει πως ανάμεσα στον Πλάτωνα και σέ μας υπήρχε ή διαφορά ότι εμείς θα απαιτούσαμε πρώτα ν' αποδειχθεί ή ύπαρξη του Θεού, και δεύτερο δεν θα παίρναμε για παράδειγμα το όρατό.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ή αναφορά του Hegel στην αγαθότητα του θεού του πλατωνικού *Τιμαίου*, γιατί του δίνει την ευκαιρία να καταδικάσει τη σύγχρονή του αντίληψη για τον κρυμμένο Θεό ως έμπεριέχουσα την ιδέα της απόδοσης του φθόνου στο Θεό και την εκμετάλλευσή της από τον άνθρωπο, που έτσι, κρατώντας απόμακρο το Θεό από τα ανθρώπινα, επιδίδεται ανενόχλητος στο κυνήγι των αναξιοπρεπών προσωπικών συμφερόντων του.

Ο γάλλος μεταφραστής των μαθημάτων του Hegel για τον Πλάτωνα καθ. J. L. Vieillard-Baron αρχίζει τη γαλλική έκδοση των έγελιανών πλατωνικών παραδόσεων του χειμερινού εξαμήνου 1825-1826 με την παρατήρηση: «Τίποτα από όσα είπε ή έγραψε ο Hegel για τον Πλάτωνα δεν είναι αδιάφορο». Και παράλληλα διαπιστώνει ότι ή έρμηνεία της έγελιανής διαλεκτικής είναι αδύνατη, αν δεν δοῦμε πως μιὰ επίμονη στοχαστική συνάφεια με την πλατωνική διαλεκτική την έφερε προοδευτικά στο φῶς.

Άλλο ενδιαφέρον, συναφές με την σειρά αυτών των παραδόσεων, είναι ή διαπίστωση της αξίας της ίδιας της προφορικής φιλοσοφικής δραστηριότητας του Hegel. Ο γάλλος μεταφραστής σημειώνει ότι ή φήμη του Hegel ως του μεγαλύτερου φιλοσόφου του 19ου αιώνα έγκειται περισσότερο στη ζωντανή διδασκαλία του παρά στο γραπτό έργο του³. Κι εδώ είναι βέβαια εκπληκτική ή συνάφεια με

3. Πρὸβλ. Παναγιώτη ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, 'Η φιλοσοφία του Χέγκελ, *Φιλοσοφία*

τὸν Πλάτωνα, τὸν πιστὸ στὸ σημεῖο αὐτὸ μαθητὴ τοῦ πιὸ μεγάλου δασκάλου τῶν αἰώνων, τοῦ Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα τῆς ζωντανῆς μετάδοσης τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐρωτικῆς διαλογικῆς ἐπικοινωνίας, ὅπως ἀποκαλύπτουν —γιὰ ν' ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ— ὁ Φαῖδρος καὶ ἡ *Ἑβδομὴ ἐπιστολή*.

Ἐδῶ ὅμως βρίσκεται καὶ ἡ μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ ἔργο τῶν δύο φιλοσόφων: ὁ Πλάτων εἶναι ὁ «δάσκαλος αὐτῶν ποὺ ἐρευνοῦν»· ὁ Hegel, ὅπως παρατηρεῖ ὁ J. Moreau⁴ «a voulu porter la philosophie jusqu'à son achèvement (philosophiam absolvere), conduire la connaissance jusqu'au savoir absolu».

Σ' αὐτὴ τὴν τελειωμένη φιλοσοφία ὁ Hegel βλέπει τὸν ἑλληνικὸ γενικὰ φιλοσοφικὸ λόγο μὲ σεβασμό, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ τὸν ἐντάξει σὲ κάποια στιγμή τοῦ δικοῦ του συστήματος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει π.χ. μὲ τὴν πλατωνικὴ διαλεκτικὴ, ποὺ ἡ χρῆση τῆς ὅμως ἔχει στὸν Hegel ἀντίστροφη κατεύθυνση ἀπ' ὅ,τι στὸν Πλάτωνα. Στὸν Πλάτωνα ἡ διαλεκτικὴ (Σοφιστής) ἐφαρμόζεται προκειμένου νὰ ὀριοτοῦν οἱ νόμοι τῆς «κοινωνίας» τῶν γενῶν, προϋποθέσεων τῆς δυνατότητας τοῦ λόγου⁵. Προϋποθέτει ἔτσι τὴν ἐνέργεια τοῦ στοχασμοῦ· στὸν Hegel, μὲ ἀφετηρία ὑποστασιοποιημένες ἀφαιρέσεις, ἐπιχειρεῖται μιὰ γενεαλογία τοῦ Πνεύματος.

Ὅπως χαρακτηριστικὰ λέει ὁ J. Moreau, στὴν καταληκτικὴ παράγραφο τοῦ ἄρθρου του σχετικὰ μὲ τὸν ριζικὰ ἄπιστο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Hegel ἐρμήνευσε τὸν Πλάτωνα, «l'interprétation hégélienne du platonisme ne peut être regardée que comme un détournement de la dialectique platonicienne, de ses concepts fondamentaux, de ses relations primordiales et de ses exigences systématiques, aux fins d'une construction immanentiste, d'une rationalisation de l'histoire, montrant un visage idéaliste, mais radicalement infidèle à l'inspiration du platonisme, à sa divine vision»⁶.

17-18 (1987-1988), Ἀφιέρωμα στὸν Π. Κανελλόπουλο, 33 ἐπ. (ὅπου καὶ παρουσίαση τῆς γαλλικῆς ἔκδοσης τῶν ἐγγελιανῶν πλατωνικῶν παραδόσεων). Πρὸβλ. Ρ. ΧΛΙΣ, *ἔνθ.ἀν.*, σσ. 128-129.

4. Hegel a-t-il abusé de Platon?, 1, 9.

5. Πρὸβλ. Robert LEGROS, Hegel et les Grecs, *Revue de Philosophie Ancienne*, 1985, 1, 5.

6. *ἔνθ.ἀν.*, σ. 28.

Στή μετάφραση τῶν παραδόσεων ἀκολούθησα τὸ γερμανικὸ κείμενο. Ὅπου τυχόν τὸ γαλλικὸ κείμενο εἶχε παραλήψεις τὶς συμπλήρωσα (ὅπως π.χ. στὶς σσ. 116-117 ἔλειπε ἡ φράση *aber es kommt darauf an, was er gibt für das Wahrhafte*). Συχνὰ χρησιμοποίησα καὶ πλατωνικοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους ἀναζήτησα στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους. Ἀλλαξά καὶ τὰ εἰσαγωγικά τῆς γαλλικῆς μετάφρασης, ὅπου βρῆκα ὅτι ὁ Hegel ἀπέδιδε μόνο τὸ νόημα καὶ δὲν παρέθετε τὸ ἴδιο τὸ πλατωνικὸ χωρίο. Ὅπου χρειάστηκε, εἰδικὰ γιὰ τὸν *Φαῖδρο*, ἔδωσα σὲ σημειώσεις ἐρμηνεύματα καὶ σχόλια καταφεύγοντας στὴ σύγχρονη βιβλιογραφία, ἑλληνικὴ καὶ γαλλικὴ. Κράτησα τοὺς τίτλους κεφαλαίων τοῦ γάλλου μεταφραστῆ, γιὰ νὰ διευκολυνθεῖ ὁ ἀναγνώστης⁷.

A. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ

7. Τὰ πλατωνικά μαθήματα τοῦ Hegel, μετὰ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τους ἀπὸ τὸν J. L. Vieillard-Baron (Paris, Aubier-Montaigne, 1976) ἐκδόθηκαν, μὲ εἰσαγωγή καὶ παρατηρήσεις τοῦ J. L. Vieillard-Baron γερμανικά μὲ τὸν τίτλο: G. Wilhelm Friedrich HEGEL, *Vorlesungen über Platon (1825-1826)* (Unveröffentlicher Text, herausgegeben, einleitet und mit Anmerkungen versehen von Jean-Louis Vieillard-Baron), 1979 (Frankfurt / M., Berlin, Wien: Ullstein).

J. L. VIEILLARD-BARON
ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Τίποτε ἀπὸ ὅσα ὁ Hegel εἶπε ἢ ἔγραψε γιὰ τὸν Πλάτωνα δὲν εἶναι ἀδιάφορο. Ἐχοντας ἐπιχειρήσει νὰ μελετήσω τὴν ἐρμηνεία τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας στὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ, διαπίστωσα πολὺ γρήγορα ὅτι δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ στηριχθεῖ στὴν ἔκδοση Glockner τῆς *Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας* τοῦ Hegel. Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἐπαναλαμβάνει ἀπλῶς τὴν πρώτη ἔκδοση αὐτῶν τῶν κειμένων, ποὺ ἔγινε μὲ τὶς φροντίδες τοῦ K. L. Michelet, μαθητῆ τοῦ Hegel. Πρόκειται γιὰ συμπίληση, δίχως τάξη καὶ μέθοδο, τεσσάρων διαφορετικῶν πηγῶν. Ἡ ἐπιστροφή λοιπὸν σὲ αὐθεντικὴ πηγὴ ἦταν ἐντελῶς ἀπαραίτητη.

Τὸ τετράδιο σημειώσεων τοῦ Hegel, μὲ τὸ πρῶτο μάθημα ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καὶ πάρα πολλὰ πρόσθετα φύλλα, ἦταν στὴ διάθεση τοῦ K. L. Michelet. Δυστυχῶς τὸ τετράδιο αὐτὸ εἶναι σήμερα χαμένο. Θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένει κανεὶς μήπως βρεθεῖ; Μάταιη προσδοκία. Θὰ ἔπρεπε νὰ δηλώσουμε πῶς μόνο τὰ ἔργα ποὺ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Hegel εἶναι ἀξιοπρόσεκτα καὶ ἄρα πῶς πρέπει νὰ παραιτηθοῦμε ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἐγελιανῆς ἐρμηνείας τοῦ Πλάτωνος; Αὐτὸ ὅμως θὰ σήμαινε παραίτηση ἀπὸ τὴν κατανόηση τοῦ ἐγελιανοῦ στοχασμοῦ μέσα στὴ ζωντανή του ἔκφραση· ἂν ἀληθεύει ὅτι ὁ Hegel ὑπῆρξε ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰῶνα, αὐτὸ ὀφείλεται στὴ διδασκαλία του μᾶλλον παρὰ στὰ γραπτὰ ἔργα του. Ἡ μελέτη τῶν γραπτῶν ἔργων του πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ συμπληρωθεῖ μὲ ἐκείνη τῶν παραδόσεων του. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐγελιανῆς διαλεκτικῆς εἶναι ἀδύνατη, ἂν δὲν δοῦμε πῶς μιὰ ἀκάματη στοχαστικὴ στάση ἀπέναντι στὴν πλατωνικὴ διαλεκτικὴ ἐπικουρεῖ τὴν προοδευτικὴ τῆς ἀνάδυση. Ἡ ἔκδοση τῶν ἐγελιανῶν παραδόσεων τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἀνταποκρίνεται σ' αὐτὸ τὸ φιλοσοφικὸ αἶτημα.

Τὰ μαθήματα τοῦ χειμερινοῦ ἑξαμήνου 1825-1826 μοῦ ἐπιβλήθηκαν ἀμέσως μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴ μεθοδικότητά τους. Μεταξὺ τῶν τετραδίων σημειώσεων, ποὺ μᾶς μένουν ἀπ' αὐτὲς τὶς παραδόσεις, καλύτερο εἶναι τοῦ von Griesheim, ὅ,τι κι ἂν ἔχει λεχθεῖ γι' αὐτὸ ἀ

πολὺ συνοπτικὸ καὶ ἀφήνει πολλὰ περιθώρια σὲ ἀδέβαιες ἐρμηνεῖες. Σὲ ὀρισμένα σημεία ἦταν ἀσφαλῶς ἀπαραίτητο νὰ ἐπιφέρει κανεῖς διορθώσεις στὸν von Griesheim, πράγμα ποὺ ἔκανα μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἄλλων τετραδίων.

Εὐχαριστῶ πρῶτα-πρῶτα τὴν *Staatsbibliothek der Stiftung, Preussischer Kulturbesitz* τοῦ Βερολίνου, ἡ ὁποία μοῦ ἔδωσε ἀμέσως τὴν ἄδεια νὰ δημοσιεύσω ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ χειρογράφου ποὺ τῆς ἀνήκει (germ. qu. 540). Εὐχαριστῶ στὴ συνέχεια τὸ *Hegel-Archiv* τοῦ *Ruhr-Universität* στὸ Bochum, τοῦ ὁποίου ὁ διευθυντὴς Otto Pöggeler μὲ δέχθηκε καὶ μὲ βοήθησε θέτοντας στὴ διάθεσή μου τὸ ἐξαιρετικὸ ἐρευνητικὸ ὑλικό του, ἐξαιρετικὸ καὶ ὡς πρὸς τὰ ἔντυπα καὶ ὡς πρὸς τὰ χειρόγραφα, πρωτότυπα ἢ φωτογραφημένα. Ἦταν γιὰ μένα τιμὴ ἡ ἐργασία κοντὰ σὲ μιὰ ὁμάδα ποὺ ἐτοιμάζει τὴν τελικὴ ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Hegel· οἱ τόμοι ποὺ εἶδαν ἤδη τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἀποτελοῦν τεκμήριο τῆς ἄκρας ἐπιμέλειας τοῦ ἐκδοτικοῦ ἔργου.

Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ ἐκδοθοῦν τὰ πλατωνικὰ μαθήματα τοῦ Hegel ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἔχουν μεγαλύτερη πείρα ἀπὸ μένα. Ὅμως, ἡ ἔγνοια τους γιὰ τὴν πιὸ μεγάλη ἀκρίβεια τοὺς κάνει νὰ ἀκολουθοῦν μιὰ χρονολογικὴ σειρὰ. Οἱ παραδόσεις τοῦ ἑξαμήνου 1825-1826, ποὺ ἀνήκουν στὴν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Hegel, δὲν θὰ ἐκδοθοῦν παρὰ μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Ἐπιπλέον, τὸ σχέδιο μιᾶς τελικῆς, ὀριστικῆς ἔκδοσης, ξεπερνοῦσε τὶς δυνατότητές μου. Προτίμησα λοιπὸν νὰ δώσω στὸ κοινὸ ἓνα αὐθεντικὸ κείμενο, ἔστω κι ἂν παρουσιάζει ἐλλείψεις.

Εἶμαι ἰδιαίτερα εὐγνώμων στὸν καθηγητὴ Gadamer, ὁ ὁποῖος μὲ ἐξαίρετη προθυμία ἐνίσχυσε τὶς προσπάθειές μου καὶ ἐπέμεινε στὴν ἀνάγκη μιᾶς δημοσίευσης. Πολὺ μὲ βοήθησαν ἐπίσης οἱ αἰδес. Régnier καὶ Tilliette, χάρις στοὺς ὁποίους γνωρίζουμε τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμό. Χρήσιμες πληροφορίες μοῦ ἔδωσαν καὶ οἱ Dr Düsing, Dr Schneider (τοῦ *Hegel-Archiv*) καὶ ὁ Pierre Garniron,

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I

Ο HEGEL ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Παρουσιάζω ἐδῶ τὶς πανεπιστημιακὲς παραδόσεις τοῦ Hegel κατὰ τὸ χειμερινὸ ἐξάμηνο 1825-1826, ἐποχὴ πού ὁ φιλόσοφος βρισκόταν στὸ ἀπόγειο τῆς δόξας του καὶ δέσποζε ἀδιαφιλονίκητα στὴ γερμανικὴ φιλοσοφία. Ἀπὸ τὶς σημειώσεις, πού εἶχε κρατήσει πάνω στὰ μαθήματα ὁ von Griesheim, ξεχώρισα τὶς σελίδες σχετικὰ μὲ τὸν Πλάτωνα, γιατί ἡ σχέση τοῦ Hegel μὲ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία ἔχει ὑψιστὴ φιλοσοφικὴ σημασία. Ἡ χρονιά 1825-1826 εἶναι ἡ χρονιά πού ὁ Hegel δίνει στὰ μαθήματά του τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας τὴ μεγαλύτερή τους ἀνάπτυξη καὶ οἱ σωζόμενες σημειώσεις τῶν μαθητῶν του εἶναι οἱ καλύτερες. Θὰ ἐξηγήσω σὲ ἄλλο σημεῖο τὰ ἰδιάζοντα προβλήματα πού ἀφοροῦν στὰ χειρόγραφα καὶ στὴν ἀξία τους¹. Ἐδῶ ἀρκεῖ νὰ γνωρίζουμε ὅτι οἱ χειρόγραφες σημειώσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Hegel δυστυχῶς ἔχουν χαθεῖ καὶ ὅτι ἡ ἔκδοση ἀπὸ τοὺς φίλους τοῦ Hegel περιλαμβάνει τρεῖς τόμους Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, μὲ τὶς φροντίδες τοῦ Karl-Ludwig Michelet, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔκανε συμφυρμὸ ἀπὸ διάφορες πηγές κι ἔτσι ἡ ἔκδοση δὲν μπορεῖ νὰ ληφθεῖ ὡς βάση γιὰ σοβαρὴ ἐπιστημονικὴ ἐργασία². Ἀντίθετα τὸ χειρόγραφο —πού δημοσίευσα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1976* μαζὶ μὲ γαλλικὴ μετάφραση— εἶναι ἀπόλυτα αὐθεντικό, ἀκόμη καὶ μὲ τὶς ἀδυναμίες πού περιέχει καὶ μπορεῖ νὰ βοηθήσει νὰ καταλάβουμε τί πραγματικὰ ἦταν γιὰ τὸν Hegel ἓνα μάθημα Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας. Ἡ ἔκδοση τοῦ Michelet, τὴν ὁποία ξαναπαίρνει ὁ Glockner στὸ *Jubiläumausgabe*, ἀξίζει, τουλάχιστον

* Σ.τ.Μ. Ἐδῶ τροποποιῶ τὸ κείμενο γιὰ νὰ τὸ προσαρμόσω στὴν πρώτη ἐλληνικὴ του παρουσίαση. Οἱ σημειώσεις ἀκολουθοῦν δύο τρόπους γραφῆς: α) μὲ δείκτες-ἀριθμοὺς καὶ γράφονται στὸ τέλος κάθε ἐνότητας, β) μὲ ἀστερίσκους οἱ ὁποῖοι ὑποσημειώνονται στὴ σελίδα πού ἀνήκουν.

για όσα αφορούν στις σελίδες για τον Πλάτωνα, την πιο αυστηρή κριτική.

Ο Κ. L. Michelet στον πρόλογό του των τριών τόμων της *Ιστορίας της Φιλοσοφίας* λέει: «Ο Hegel έκανε συνολικά έννέα φορές μαθήματα ιστορίας της φιλοσοφίας, στα Πανεπιστήμια όπου δίδαξε: πρώτη φορά ήταν το χειμώνα 1805-1806 στην Ίένα· στη συνέχεια δυό φορές στη Χαϊδελβέργη κατά τα χειμερινά εξάμηνα 1816-1817 και 1817-1818. Οί έξι άλλες φορές ήταν στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου το θέρος του 1819 και τα χειμερινά εξάμηνα 1820-1821, 1823-1824, 1825-1826, 1827-1828, 1829-1830»³. Αυτό δείχνει το σταθερά μεγάλο ενδιαφέρον του Hegel για την ιστορία της φιλοσοφίας. Δυστυχώς δεν έχουμε τίποτα από τις τρεις πρώτες παραδόσεις. Από τις παραδόσεις του Βερολίνου προσιτά μου ήταν τα όκτώ από τα δεκαπέντε τετράδια που σώζονται, δυστυχώς διασκορπισμένα. Τα όκτώ τετράδια καλύπτουν τη διδασκαλία του Hegel στο Βερολίνο, από την πολύ σύντομη παράδοση του καλοκαιριού 1819, σύμφωνα με το χειρόγραφο που αντέγραψε ο Moritz Cagière από το τετράδιο του Henning, ως το πολύ ενδιαφέρον ανώνυμο χειρόγραφο του 1829-1830⁴. Ελπίζω να καταφέρω να εκδώσω άλλα ενδιαφέροντα χειρόγραφα, όπως του Hotho (1823-1824) ή το ανώνυμο του 1829-1830. Η σύγκριση των παραδόσεων δείχνει ότι ο Hegel ακολουθούσε κάθε χρόνο το ίδιο πρόγραμμα που αφορούσε ουσιαστικά στην αρχαία φιλοσοφία. Είναι γνωστό ότι ο Hegel χρησιμοποιούσε τις σημειώσεις της Ίενας, που ήταν απ' αρχής μέχρι τέλους συνταγμένες, ως το τέλος της ζωής του. Ο Κ. L. Michelet ονομάζει αυτό το τετράδιο «σκελετό» των έγγραφων παραδόσεων⁵, κι όπως δείχνουν οι αναμνήσεις των μαθητών του Hegel ο δάσκαλος ξεφύλλιζε στα γρήγορα αυτό το τετράδιο που συμπεριλάμβανε πολλά ένθετα φύλλα. Αξίζει να τονίσουμε ιδιαίτερα πως ο Hegel είναι ο πρώτος φιλόσοφος που έδωσε τόση σημασία στην ιστορία της φιλοσοφίας, ώστε να τη θεωρεί σαν την ίδια τη Φιλοσοφία: για τον Hegel ή μελέτη της πλατωνικής φιλοσοφίας δεν γίνεται με σκοπό την πολυμαθία, είναι μαθητεία στη φιλοσοφία. Για παιδαγωγικούς λόγους οι παραδόσεις του της *Ιστορίας της Φιλοσοφίας* προορίζονταν για τους σπουδαστές κάθε ειδικότητας ως το καλύτερο μέσο μύησης στη Φιλοσοφία. Η προπαιδευτική αυτή αξία της ιστορίας της φιλοσοφίας δεν την τοποθετεί σε υποδεέστερη θέση, αλλά συνδέεται με το γεγονός ότι ή έγγραφη φιλοσοφία δεν

έχει πραγματικό αφετηριακό σημείο, όπως δείχνει ο στοχασμός πάνω στο αφετηριακό σημείο της *Λογικής*⁶. Υπάρχουν έτσι δύο ειδών προσβάσεις στη Φιλοσοφία: ή πιο στοιχειώδης είναι ή *Φιλοσοφική προπαιδευτική*^{7*}, όπου οί νέοι μαθητές διδάσκονται φιλοσοφικές διατυπώσεις τις οποίες προοδευτικά μόνο κατανοούν, με την επανάληψη· ενώ ή μέθοδος που ταιριάζει στους σπουδαστές συνίσταται στην ανάγνωση φιλοσοφικών κειμένων που ανήκουν σε προγενέστερες εποχές, ιδιαίτερα των πλατωνικών διαλόγων, του έργου του Αριστοτέλη *Μετά τα Φυσικά*, του έργου του Πρόκλου *Στοιχεία Θεολογίας*. Έτσι ή παιδαγωγική λειτουργία της ιστορίας της φιλοσοφίας δεν νοείται έξω από την ίδια τη Φιλοσοφία. Η πραγματική εισαγωγή στη φιλοσοφία είναι ολότελα φιλοσοφική· είναι ή φιλοσοφία, στην πιο εύχερή της προσέγγιση.

ΕΝΑ ΓΕΝΝΑΙΟ ΒΗΜΑ ΜΠΡΟΣΤΑ

Η αντίληψη αυτή, πολύ κοντινή στη δική μας θεώρηση της Φιλοσοφίας, είναι προανάκρουσμα μιᾶς εποχής όπου τὸ ιστορικό ρίζωμα της Φιλοσοφίας προκύπτει από τὸ ὅτι είναι πια ολότελα αδύνατο —αν ὄχι ἀγυρτεία, ἀπάτη— νὰ προβάλλονται αὐθαίρετα ιδέες κατὰ πῶς μᾶς ἀρέσει (αὐτὸ εἶναι ἡ τέχνη μιᾶς φιλολογικῆς διατριβῆς, ὄχι τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ), σὰν οἱ ιδέες αὐτὲς νὰ μὴν μᾶς παρέχονταν ἀπὸ μιὰ παράδοση ἢ ὁποία ἀποκλείει κάθε ιδιόρρυθμο παιχνίδι σύνδεσής τους καὶ ἐγγυᾶται τὴν ἀνάγκη τῆς ἔλλογης ἐξέτασης. Ἀλλ' ἡ δεσπόζουσα θέση μέσα στὴ Φιλοσοφία, πὺν δίνεται στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ., εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς καινούριο. Πράγματι, ὡς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ ιστορικὸς τῆς Φιλοσοφίας εἶναι ἓνας συμπιλητῆς, ὄχι φιλόσοφος. Ἡ μεγάλη σύνοψη τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας τοῦ 18ου αἰῶνα εἶναι ἡ *Historia critica philosophiae* τοῦ Jacob Brucker, τοῦ πὺν σοφοῦ τῆς Γερμανίας, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Kant, ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὸν Πλάτωνα⁸. Θὰ ἦταν βέβαια ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Brucker δὲν ἔχει καμιά φιλοσοφικὴ ἀνησυχία, ὅταν συντάσσει τὸ τεράστιο ἔργο του: ξεκινώντας ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς πρὶν ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ (τῆς ὁποίας ἀρνιέται, μέσα σὲ δώδεκα σελίδες, τὴν

* Σ.τ.Μ. Περισσότερα γ

ὑπαρξη τόσο στοὺς ἀγγέλους ὅσο στὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς πρωτανθρώπους), τελειώνει τὸ ἔργο του μὲ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία ποὺ εἶναι γιὰ αὐτὸν ἡ φιλοσοφία τοῦ Wolff. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια εἶναι σωστὸ νὰ ἰσχυριστοῦμε αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Lucien Braun: ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς ρηξικέλευθο, ἀφοῦ ὁ Brucker «παρέχει στὸν ἑαυτό του ἀνήκουστες κριτικὲς δυνατότητες», γιὰτὶ ἡ ἀνασύσταση τοῦ φιλοσοφικοῦ παρελθόντος, ποὺ ἐπιχειρεῖ, τοῦ δίνει τὴ δύναμη νὰ «θέσει τὸ ζήτημα τῆς σχέσης αὐθεντίας καὶ παράδοσης» μὲ πρωτοφανέρωτο ὥς τότε τρόπο⁹. Δυστυχῶς, ἡ ἀποψη τοῦ Brucker γιὰ τὴ φιλοσοφία μᾶς εἶναι ὅλως διόλου ξένη, ὅπως εἶναι ξένη στὸ πνεῦμα ὅλων τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν διδασκαλιῶν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ μετὰ: γιὰ τὸν Brucker φιλοσοφία εἶναι ἓνα *σύστημα*, ὅχι καθὼς θὰ τὸ ἐννοοῦσε ἓνας σημερινὸς ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας, ὅπως ὁ Guergoul, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια μιᾶς σειρᾶς ἀρχιτεκτονικὰ ὁργανωμένων φιλοσοφικῶν θέσεων. Ὁ Wolff ἐνδιαφέρθηκε γιὰ μιὰ συστηματοποίηση τῆς φιλοσοφίας, γιὰ τὴ συνάρθρωση δηλαδὴ καὶ τὴν ἐναρμόνιση τῶν μερῶν καὶ τῶν ὑποδιαίρεσέων τους¹⁰. Αὐτὴ τὴ σχολικὴ ἰδέα τοῦ συστήματος ἐπαναφέρει ὁ Brucker· δὲν τὸν ἐνδιαφέρει καθόλου ἡ ἀπόδειξη, ἀλλὰ ζητᾷ μόνο νὰ βεβαιώσῃ ὅτι κάθε φιλοσοφία μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ σ' ἓνα ἀριθμὸ θέσεων στὶς ὁποῖες συνοψίζεται· ἔτσι ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἀναπόληση αὐτῶν τῶν συναθροίσεων τῶν ἰσχυρισμῶν χωρὶς μεταξὺ τους σύνδεσμο. Αὐτὴ εἶναι ἡ τέταρτη ἐπιστημολογικὴ ἀρχὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Brucker: «*totum ex eorum (philosophorum) scriptis systema ita eruendum est*»¹¹ (πρέπει ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων ν' ἀποσπάσουμε ἓνα ὁλόκληρο σύστημα). Συχνότατα ἡ γνώμη τοῦ Brucker εἶναι ἀρνητικὴ, γιὰτὶ τὰ «συστήματα» ποὺ συγκροτεῖ μὲ τὰ φιλοσοφικὰ κείμενα δὲν περιλαμβάνουν ἀποκλειστικὰ τὶς ἀποφάνσεις τῆς βολφικῆς φιλοσοφίας. Ἐτσι ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας φαίνεται ὡς καταγραφὴ —κατάλογος— τῶν πλαν

του Buhle ξεπερνά με την πρωτόφαντη ως αυτή την εποχή αυστηρότητά του το ένδεκάτομο έργο του Tennemann *Geschichte der Philosophie*, που είδε το φως της δημοσιότητας στα χρόνια από το 1798 ως το 1819. Ο Tennemann, με την πιστότητά του σε θέσεις του Reinhold, οδηγείται σε κάποια σχηματοποίηση, σε έννοιολογική ακαμψία, που βλάπτει μερικές φορές την ακρίβεια. Ανατρέχει όμως συνεχώς στα κείμενα, κι αυτό συνταιριάζεται με το πιστεύω του για την ένότητα της λογικής μέσα στις φιλοσοφικές θεωρίες. Πριν από τον Hegel, ο Tennemann είναι ασφαλώς ο μόνος ιστορικός της φιλοσοφίας που έφαρμοσε με συνέπεια τις θεωρητικές αρχές του. Δυστυχώς ή φιλοσοφία του Reinhold, συγκεκριμένα ή πρόθεσή της να ξεπεράσει και να ολοκληρώσει με επιστημονικό τρόπο την κριτική φιλοσοφία του Kant, μάς φαίνεται σήμερα έντελως άσήμαντη*. Ο Hegel διέκρινε ακριβώς αυτό το μειονέκτημα του Tennemann, ότι δηλαδή προσεγγίζει όλη την ιστορία της φιλοσοφίας με έννοιες του Reinhold, πράγματι καντιανές αλλά στερημένες από το δυναμισμό τους και προσαρμοσμένες έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν σε σπουδαστικούς κύκλους¹⁵.

Οί θεωρητικές ένασχολήσεις με το θέμα της ιστορίας της φιλοσοφίας ως ξεχωριστού κλάδου προηγούνται των εφαρμογών της. Πριν το 1790, το έργο του Herder *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, αυτή ή μεγάλη τοιχογραφία, που δημοσιεύτηκε μεταξύ 1784 και 1791, είχε κάνει γνωστή στο πλατύν κοινό την ιδέα της θεμελιακής ιστορικότητας του ανθρώπου μέσα στο σύμπαν και την αναντικατάστατη αξία αυτής της ιστορικότητας. Σε πιο περιορισμένη περιοχή, αλλά με μεγάλη ακρίβεια και έντονη διάθεση επιστροφής στην αρχαιότητα, αντίθετα από την συμπαντική θεώρηση του Herder, ο Winckelmann, στα 1764, είχε προτείνει μια *Geschichte der Kunst des Altertums*, όπου τη δομή της ιστορικότητας της τέχνης αποτελούσαν ή παιδική ήλικία, ή άκμή (ή έλληνική τέχνη στην όποία αναφερόταν το μεγαλύτερο μέρος του έργου) και το γήρας. Από τα δύο αυτά περίφημα έργα δειχνόταν ότι το ιστορικό όν δέν αποτελεί άθλιότητα που προέκυψε από το προπατορικό άμάρτημα, όπως θα μπορούσε να γίνει πιστευτό με βάση τη λουθηρανή θεώρηση του ανθρώπου. Έτσι ήταν δυνατό να γεννη-

* Σ.τ.Μ. Ο Vieillard-Baron λέει: *dératoire* = γελοία.

ὅλων τῶν ἀνθρώπων μέσα στὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τοῦ Fichte (Übereinstimmung), εἶναι δηλαδὴ ἡ ἐνότητα μιᾶς πολλαπλότητας καὶ ὄχι ὁμοιομορφία, ἔχει ὑπ' ὄψη τῆς τῆς συγκρούσεις καὶ τῆ λύσης τους. Ἡ τελικὴ συμφωνία εἶναι ἡ ἀρμονία διαφορετικῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν, ὅπως ἡ ἔνωση ὅλων τῶν ἀνθρώπων στὸν Fichte προϋποθέτει τὴ διατήρηση τῆς ἑτεροειδείας τους. Πρόκειται λοιπὸν ἐδῶ γιὰ μιὰν ἐνότητα προοδευτικὴ καὶ ὀργανικὰ συγκροτημένη²⁶. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Friedrich Ast εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ συνέλαβε τὴ σύνθεση τῆς ἱστορίας τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος μέσα στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Ὅπως ὁ Hegel, ὁ Ast ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ θεολογικὴ ἰδέα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος μιὰ περιεκτικὴ ἐννοια τοῦ πνεύματος, ὡς δραστήριας δύναμης στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Γιὰ τὸν Ast «ὅλα τὰ συστήματα, οἱ ιδέες, οἱ γνώμες εἶναι φανερώσεις ἐνὸς μοναδικοῦ Πνεύματος καὶ ἐνώνονται μεταξύ τους μέσῳ αὐτοῦ. Ἡ ἐνότητά τους δὲν τοὺς ἐπιβάλλεται ἔξωθεν ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε ἐννοια, τοὺς εἶναι ἄμεσα σύμφυτη μὲ τὴ γέννησή τους». Καὶ ὡς ὁπαδὸς τοῦ Schelling ὁ Ast χρησιμοποιεῖ συνειδητὰ τὴν ἐννοια τοῦ ὀργανισμοῦ γιὰ νὰ ἀποδώσει αὐτὴ τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος²⁷.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ HEGEL

Ὁ Hegel ἐκθέτει τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας στὴν Εἰσαγωγὴ τῶν παραδόσεων τοῦ πάνω στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, ἀπὸ καιρὸ προσιτὴ στὸ γαλλικὸ κοινὸ χάρις στὴ μετάφραση τοῦ Gibelin. Ἐδῶ θὰ ὑποδηλώσουμε μὲ συντομία τὰ κύρια σημεία. Εἰσαγωγικὰ στὴν παράδοση ποὺ ἔκανε τὸ 1816 στὴ Χαϊδελβέργη ὁ Hegel ἔλεγε μὲ ἔμφαση: «Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μᾶς παρουσιάζει μιὰ πινακοθήκη εὐγενῶν πνευμάτων τὰ ὁποῖα, μὲ τὴν τόλμη τοῦ λογικοῦ τους ἐμβάθυναν στὴ φύση τῶν πραγμάτων, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Θεοῦ, μᾶς ἀποκάλυψαν τὸ βάθος ὅλων αὐτῶν, καὶ παρασκέυασαν γιὰ μᾶς τὸ θησαυρὸ τῆς ὑψιστῆς γνώσης»²⁸. Πράγματι,

κατανοήσουμε τὴ *Λογικὴ* τοῦ Hegel, δίχως ἀναφορὰ στὴν ἱστορία τοῦ τῆς φιλοσοφίας, εἴτε πρόκειται π.χ. γιὰ τὸ γίγνεσθαι, εἴτε γιὰ τὸ ἄπειρο ἢ τὸ ἀπόλυτο. Ἐδῶ θὰ κάνουμε τὴν ἀντίστροφη πορεία. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μᾶς δίνει, μέσα στὴ διαλεκτικὴ τῆς ἐνότητά, τὴν ἐμπειρικὴ ἐμφάνιση τῶν ἐννοιῶν ποὺ ἡ *Λογικὴ* ἀποκαλύπτει ὡς αὐτοανάπτυξη τοῦ ἀπόλυτου Λόγου.

Μποροῦμε νὰ ἐμβαθύνουμε ἀκόμη περισσότερο στὴ σχέση *Λογικῆς* καὶ ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Πράγματι, διαβάζοντας Hegel μᾶς γίνεται σαφὲς ὅτι τὸ ἀχρονικὸ γίγνεσθαι τῶν Ἰδεῶν εἶναι τὸ κλειδὶ τῆς ἱστορικότητάς τῆς ἀλήθειας, γιὰτὶ ἡ διαλεκτικὴ σύλληψη τοῦ Ἀπολύτου τοῦ ἀπαγορεύει νὰ ἀφήνεται νὰ τὸ σκεφθοῦμε μὲ τρόπο ἄμεσο, καὶ ἄρα ἀκίνητο. Ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τοῦ Ἀπολύτου τὸ κάνει νὰ δίνεται νὰ τὸ σκεφθοῦμε μὲ προοδευτικὸ καὶ μὲ διαλεκτικὸ τρόπο. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἄρα μιὰ σχετικὴ ἀντίληψη τῆς αὐτοφανέρωσης τοῦ Ἀπολύτου. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μπορεῖ νὰ εἶναι συστηματικὴ χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι σχηματικὴ: ἡ διαδικασία τῆς *Λογικῆς* τελειώνει στὴν ἀρχαία φιλοσοφία· ὅμως μένει ξένη στὴν ἐννοία τοῦ ἀπόλυτου Πνεύματος, ἐξ αἰτίας τῆς ἑλλειψῆς τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας· θὰ χρειαστεῖ μιὰ ἀνάληψη ὅλων αὐτῶν τῶν ἰδεῶν μέσα στὴ νεότερη φιλοσοφία γιὰ νὰ φθάσουμε στὸ ἀπόλυτο Πνεῦμα.

II

Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ HEGEL

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΠΟΙΗΤΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Ἀπὸ τὸ 1810, στὰ *Heidelberger Jahrbücher* (Χρονικὰ τῆς Χαϊδελδέργης), ὁ Bachmann συνέκρινε τὸν Schelling μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Hegel μὲ τὸν Ἀριστοτέλη³³. Ἡ σύγκριση αὐτὴ ἔγινε γρήγορα κοινὸς τόπος, ἰδίως γιὰ ὅσους δὲν διάβαζαν οὔτε τὸν ἓνα οὔτε τὸν ἄλλο ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς. Δὲν ὑπάρχει φυσικὰ ἀμφιβολία ὅτι καὶ ὁ Schelling καὶ ὁ Hegel εἶχαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Ἡ ἐμβάθυνση ὅμως στὰ ἀριστοτελικά κείμενα ἀπὸ τὸν Hegel εἶναι πολὺ μεταγενέστερη ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ τῶν πλατωνικῶν διαλόγων. Ἦδη, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ σπούδαζαν στὸ θεολογικὸ σεμινάριο τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Τύμπινγκεν, ὁ Hegel καὶ ὁ νέος καὶ λαμπρὸς φίλος τοῦ Schelling μελετοῦσαν Πλάτωνα ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸν Hölderlin. Δὲν πρέπει νὰ φανταστοῦμε πὼς διδάσκονταν ἐπίσημα Πλάτωνα. Οἱ φιλοσοφικὲς παραδόσεις ποὺ παρακολούθησαν εἶχαν κυρίως σχέση μὲ τὴν πολεμικὴ ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴν ἀντίθεση κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Kant καὶ παραδοσιακῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας, τότε τῆς φιλοσοφίας τοῦ Wolff. Πρόσβαση στὸ πλατωνικὸ ἔργο ἦταν δυνατὴ μόνο ἀπὸ πλάγιο δρόμο, τὴ θεολογία καὶ τὴ φιλολογία. Χάρη στὸν Herder³⁴ ἡ διδασκαλία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας εἶχε ἀνακτήσει τὴν ἀξία της, ἀφοῦ μετὰ ἀπὸ μιὰ περίοδο, ποὺ διήρκεσε περισσότερὸ ἀπὸ τὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ δέκατου ὀγδοοῦ αἰῶνα, εἶχε βρεθεῖ στὸ περιθώριον³⁵. Στὴν ἐλληνικὴ διδασκόμεν ἡ Καινὴ Διαθήκη, καὶ ἡ μελέτη τῶν Ἑλλήνων Πατέρων δὲν εἶχε ἐντελῶς παραμεληθεῖ, ὅπως δείχνουν οἱ πρῶτες ἐργασίες τοῦ Schelling³⁶. Οἱ σπουδαστὲς τοῦ Stift τοῦ Τύμπινγκεν προορίζονταν γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ σταδιοδρομία, ἔτσι ἦταν φυσικὸ νὰ μαθαίνουν λίγα ἑβραϊκά, ἐλληνικά τόσα ὅσα ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ νὰ κατανοοῦν τὰ ἱερὰ κείμενα καὶ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πατερολογία.

Ὅλα αὐτὰ δὲν μᾶς φωτίζουν ἀρκετὰ σχετικὰ μὲ τὸ

νολογία τοῦ Πνεύματος, ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἀνεστραμμένο κόσμο (die verkehrte Welt)⁸⁰. Μόνο ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς παράστασης ὁ κόσμος τῶν Ἰδεῶν εἶναι τὸ ἰδεατὸ ὁμοίωμα τοῦ κόσμου ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ λογικοῦ ὁ κόσμος τῶν Ἰδεῶν εἶναι ὁ πραγματικὸς κόσμος, «τὸ γαλήνιο βασίλειο τῶν νόμων». Ὁ Hegel γράφει: «Γιατὶ ὁ πρῶτος ὑπεραισθητὸς κόσμος δὲν ἦταν παρὰ τὸ ἄμεσο ἀνέδασμα τοῦ κόσμου ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε στὸ γενικὸ στοιχεῖο. Εἶχε τὸ ἀναγκαῖο του ὁμοίωμα σ' αὐτόν...»⁸¹. Αὐτὴ ἡ πραγματοποίηση τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου δὲν εἶναι πλατωνικὴ γιὰ τὸν Hegel, ποὺ ἀποφεύγει τὴν ἀντιδιαστολὴ Πλάτωνα - Ἀριστοτέλη καὶ ἀπορρίπτει τὴν ἀριστοτελικὴ κριτικὴ τοῦ κόσμου τῶν Ἰδεῶν. Ἔτσι θὰ συμφωνήσουμε μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ Gadamer, ποὺ λέει χαρακτηριστικά: «Ὁ μὴ αἰσθητὸς κόσμος, ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος τοῦ γενικοῦ ἀντιπροσωπεύει μόνον μιὰ στιγμή τοῦ πραγματικοῦ. Ἡ ἀληθινὴ πραγματικότητα εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ αὐτοκινεῖται. Ὁ Πλάτων τὴ συνέλαβε μὲ τὸ «αὐτοκινεῖν», ὁ Ἀριστοτέλης ὡς τὴν «οὐσία τῆς φύσης»⁸². Καὶ τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου, μὲ θέμα *Kraft und Verstand* (Δύναμη καὶ διάνοια), δείχνει ὅτι ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀνεστραμμένου κόσμου εἶναι ἡ αὐτοσυνείδηση, γιὰτὶ ὅ,τι ἀνακαλύπτουμε πίσω ἀπὸ τὸ παραπέτασμα, τὸ μυστικὸ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας⁸³. Αὐτὴ ἡ αὐτοεπιστροφή, ποὺ ἐγκαινιάστηκε μὲ τὸν Πλάτωνα, μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα ἀναλύσεων· αὐτὰ εἶναι: τὸ ἠθικὸ θέμα τοῦ γνῶθι σ' αὐτόν, τὸ θεοσοφικὸ θέμα τοῦ κατόπτρου, τὸ κριτικὸ θέμα τῆς ἀνάλυσης τῆς δύναμης τῆς γνώσης. Ἐδῶ βρίσκεται ἡ θεμελιακὴ ἀλήθεια τοῦ πλατωνισμοῦ, ποὺ καλύπτεται κάτω ἀπὸ ἐσφαλμένες ἐρμηνεῖες.

III

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1825-1826

Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Έχω ήδη δώσει άλλοι την αρχή σειράς σχολίων του κειμένου των πλατωνικών παραδόσεων του Hegel κατά την περίοδο 1825-1826⁸⁴. Ο αναγνώστης που θα ήθελε να παρακολουθήσει βήμα προς βήμα την έγελιανή ανάλυση θα μπορούσε να συμβουλευθεί τη μελέτη μου αυτή, ενώ εδώ περιορίζομαι στα κύρια σημεία αυτού του κειμένου.

Για τον Hegel το πλατωνικό έργο κατέχει εξαιρετική θέση μέσα στην ελληνική φιλοσοφία. Από την εισαγωγή κιόλας στις παραδόσεις δηλώνει πως πρόκειται για ένα καίριο συνδεσμοτικό σημείο (κόμβος, Knotenpunkt), δηλαδή μια φιλοσοφία που φθάνει στο συγκεκριμένο συνενώνοντας στην Ίδέα τους προσδιορισμούς της διάνοιας που βρίσκονται διάσπαρτοι στις προηγούμενες φιλοσοφικές θεωρίες⁸⁵. Ο Πλάτων δεν είναι καθόλου ένας εκλεκτικός: στους Διαλόγους του συχνά παρουσιάζει τις θεωρίες των Έλεατών, των Πυθαγορείων, του Ηράκλειτου, αλλά έχει «μεταμορφώσει τις ανεπάρκειες». Ο νεοπλατωνισμός θα είναι το ίδιο ένας κόμβος, και αυτό είναι το χαρακτηριστικό κάθε μεγάλης φιλοσοφίας: είναι δυνατό να πούμε ότι για τον Hegel οι τρεις μεγάλες φιλοσοφικές διδασκαλίες της ανθρωπότητας είναι τρεις κόμβοι: ο Πλάτων, ο Πρόκλος και ο ίδιος ο Hegel. Το θέμα λοιπόν της θέσης του πλατωνικού έργου μέσα στη φιλοσοφία δεν είναι τεχνητό πρόβλημα· ο Hegel στο σημείο αυτό επηρεάζεται από τον πίνακα της ελληνικής φιλοσοφίας που συνέταξε ο Σιμπλίκιος σε πλατωνική προοπτική⁸⁶. Έκπληξη προκαλεί το ότι ο Hegel δεν παρουσιάζει τον Πλάτωνα ως απαρχή της φιλοσοφίας: γι' αυτόν η φιλοσοφία έχει πολλές απαρχές, όπως τον Θαλή, τον Παρμενίδη, τον Ηράκλειτο, όχι όμως τον

μέσα στην αλογικότητα, όπως ή μαντική ικανότητα που αποδίδεται στο ήπαρ στο διάλογο *Τίμαιος*¹³³. Τα μέρη αυτά είναι λοιπόν λειτουργίες της ψυχής και ο Hegel δεν τα θεωρεί ποτέ ως ανεξάρτητες μεταξύ τους δυνάμεις. Είναι ιδιαίτερα προσεκτικός απέναντι στη συμμετρία που ο Πλάτων δέχεται ότι υπάρχει ανάμεσα στην ψυχή και την πολιτεία: οι τάξεις της πολιτείας δεν είναι για τον Hegel «μέρη» στατικά, αλλά μέλη (Glieder) μιας οργανικής ολότητας¹³⁴. Δεν μπορεί να επιρρίψει κανείς στον Hegel ότι κατά τη γνώμη του ο Πλάτων δεν έδωσε σημασία στην ατομική ήθικη χάριν μιας όρθης αντίληψης του πολιτεύειν. Άλλα πράγματι πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο Max Scheler ξαναγυρίζει στον Hegel τη μομφή ότι θυσίασε την ατομική ήθικη χάριν της κοινωνικής πραγματικότητας. Για μας ή αξία του Πλάτωνος και του Hegel έγκειται στο ότι περιχάραξαν με φιλοσοφικό τρόπο την ανεπάρκεια κάθε αποκλειστικά ατομικής ήθικότητας¹³⁵.

Κατ' αυτό τον τρόπο ο Hegel παρουσιάζει την πλατωνική φιλοσοφία· δίχως να επιδιώκει τη μελέτη των διαλόγων στο σύνολό τους, τη λεπτομερειακή τους εξέταση. Οι παραδόσεις των άλλων έτών δείχνουν ότι ο Hegel περιοριζόταν στα κύρια γι' αυτόν σημεία, χωρίς να δένεται με τα κείμενα της προτίμησής του. Έκθέτει τα βασικά προβλήματα αντλώντας άλλοτε από το ένα άλλοτε από το άλλο κείμενο και μόνο οι περιγραφές του μύθου του σπηλαίου, του αποφασιστικού χωρίου του *Σοφιστή* και της αρχής της διήγησης του *Τιμαίου* επανέρχονται σε κάθε παράδοση ιστορίας της φιλοσοφίας. Τα άλλα κείμενα και το αντίστοιχο μέρος των σχολίων και της περίληψης εμφανίζουν ιδιαίτερη παραλλαγή από τον ένα χρόνο στον άλλο.

